

ФІНАНСОВИЙ ВИМІР ВИБОРЧОГО АЛГОРИТМУ

Закон про вибори, який діяв під час місцевих виборів 2010 року, лібералізував фінансування виборчих кампаній, однак не зміг вивести тіньових грошей із цього процесу. Тому за наявності «диких капіталів» в економічному і політичному середовищі України анулюється сутність політичних ідеологій, політичної відповідальності електоральних орієнтирів. Вибори стали інструментом захисту «диких капіталів», а участь суспільства у цьому процесі набула декоративних ознак.

Rostyslav Balaban. Financial code of electoral algorithm. Election Act, which was valid at the local elections of 2010, it made the financing of the election campaigns more liberal. But herewith it did not derive shady money from this process. Thus, if there is a «a wild capital» in economic and political environment of Ukraine, the point of political ideologies, political accountability of electoral guidelines will be canceled. Elections became the instrument of protection of available «wild capital», and it made community involvement ornamental.

Говорячи про виборчу систему, часто звужується увага на виборче законодавство і цим підмінюється розуміння виборчої системи, як такої. Насправді виборче законодавство¹ є формальним алгоритмом. У свою чергу, виборча система є інституцією, яка поєднує політичних акторів з їх мотивацією, культурою і так далі, з одного боку, з іншого — суспільство, відповідно з його ментальністю, настроями, культурою тощо. І лише третя складова — виборчий алгоритм у вигляді відповідної правової бази.

Одним, ніби із дрібних, елементів системи є джерела фінансування виборчої кампанії.

Зрозуміло, що одна і та сама правова база буде давати відмінні результати при різних складових. Один і той самий виборчий закон буде по-різному функціонувати в різних політичних системах.

Ми спробуємо концентрувати увагу вужче, аніж політична історія, культура, ментальність, ідеологеми, мотивація, орієнтири. Максимально прагматично і банально, а саме — принципи фінансування виборчого процесу.

¹ У це поняття ми включаємо, окрім виборчого закону, закон про рекламу та інші, які дотичні до виборчого процесу і регламентують його.

Фінанси у виборчому процесі є у трьох іпостасях, кожна з яких принципово важлива і системоутворювальна:

Перше. Це державне фінансування виборчого процесу.

Друге. Це фінансування виборчої кампанії.

Третє. Це те, що говориться у виборчій агітації про гроші.

Розглянемо по черзі.

Перше. Державне фінансування передбачає матеріальне забезпечення виборчого процесу. Українська практика така, що майже завжди фінансування процесу запізнюється, проте учасники знають і переважно спокійні, що воно відбудеться. Разом з тим складається хибна практика, що виборчі комісії неофіційно звертаються за допомогою до кандидатів у таких достатньо примітивних питаннях, як забезпечення папером, оргтехнікою та інше. Це, по своїй суті, не впливає на результати виборів, але за своєю природою є хибною практикою, створює корупційні канали.

Також держава забезпечує заробітну плату членів комісії. Досвід демонструє, що основну плату, до речі, теж не офіційно, виплачує членам комісії виборчий штаб. Розуміючи те, що члени комісії є представниками різних політичних сил і, відповідно, різні штаби опікуються своїми членами виборчих комісій — ніби нормальна практика. Проте прогресивна норма, коли виборча комісія складається з представників конкуруючих політичних сил, має зворотний бік. А саме — те, що на фоні «мертвих партій», або так званих «технічних партій», чи «технічних кандидатів» спостерігається, що один із учасників балотування «скупує» вільних, або технічних, членів виборчих комісій, створюючи цим самим ситуацію, коли один суб'єкт може мати більшість голосів певної комісії. Єдиний запобіжник цьому — це наявність кількох «сильних» гравців з відповідними капіталами. Тоді виборчі комісії де-факто заповнюються представниками цих політичних сил з балансом голосів, або з перевагою в один-два голоси, хоча формально в комісії ніби представлені різноманітні політичні сили.

Зрозуміло, що партійна система має позбавитися сегмента «мертвих партій». Це достеменно не вилікує ситуацію, хоча буде кроком у цьому напрямі. Проте за такого «лікуванням» може статися, що постраждають реальні партійні утворення, а технічні про всяк випадок будуть залишені. Норма, що може сприяти чистці, наприклад, як у Німеччині, може бути такою, що політичні партії, які не беруть участі у виборах, ліквідовуються, як партії.

Держава, окрім фінансування виборчого процесу, фінансує і виборчу кампанію. В Україні це обмежується незначним, ніби для створення рівних умов. А саме — надання в рівних частках телерадіоєфіру та випуск типових офіційних прокламацій. Ця частка є мізерною щодо вартості всієї виборчої кампанії, а тому вона не створює ані впливу, ані рівних умов і є формальною даниною. В свою чергу, європейська практика така, що держава долучається до фінансування політичних сил. Мета такого фінансування — сприяти стійкості, стабільності, сталості політичних сил. Німеччина фінансує політичні сили не тільки під час виборчої кампанії, а весь період між виборами. Принцип такий, що фінансуються партії переможці пропорційно до здобутих мандатів. Державне фінансування політичних партій досить солідне і може бути використане, однозначно, прозоро, тільки на партійну роботу, партійну і політичну освіту, різноманітні семінари тощо. Чим і мають займатися політичні партії, поширюючи свої ідеї і виховуючи партійні, бюрократичні кадри, зрештою, еліту. Те, чим політичні партії в Україні не займаються.

Таким чином, державне фінансування в Україні виборчого процесу є пасивним, без забезпечення впливу чи сприяння.

Друга фінансова складова, це фінансування самої виборчої кампанії. Зазначимо, що контроль фінансів є системним питанням незалежності і самостійності. Тут може діяти просте розуміння: скажи, хто тебе фінансує, і я скажу, які цілі ти відстоюєш. Цей сегмент в Україні найбільш непрозорий. І тільки опосередковано, фактично без доказової бази, аналітики можуть робити припущення.

Так, свого часу радянська система не передбачала фінансування виборчої кампанії, фактично, за відсутності такої. Після краху СРСР перші вибори були найдешевшими і найчеснішими — це перші 90-і рр. минулого ХХ ст. Завдяки тому, що адміністративно сильна партійна номенклатура виявилася пасивною, а приватних капіталів як таких у принципі ще не було, відбулось таке, що ті вибори могли вигравати рядові вчителі і дільничні міліціонери з однією пачкою примітивних листівок і проведенням особистих зустрічей. Ще до парламентських виборів 1994 р. діяла така норма, що виборчий фонд кандидата не може бути більшим певної межі, яка в еквіваленті становила 40 доларів США [1, с. 112]. Це з позицій сьогодення видається, щонайменше, дивно.

Вартість виборчих кампаній зростала, проте тема фінансів у виборчій кампанії не актуалізувалася. Зрозуміло, що це закладало лицемірство майбутніх законодавців.

Уже в 1998 р., фактично вперше після парламентських виборів, один з обраних народних депутатів публічно озвучив, що до нового складу Верховної Ради України обрано ряд підприємців і сто з них між собою (тобто в середньому) з'ясували, що витратили 1 млн доларів на виборчу кампанію. Звісно, що були кандидати, які витрачали менше і вигравали, так само, як і ті, що витрачали принципово більше. Питання в іншому, що ці витрати на виборчі перегони були поза правовим полем, тобто прямим порушенням. І це не мало жодних правових наслідків. Звичайно, що витратна частина в таких умовах є тіньовою. Витрати на виборчі перегони здійснювались із паралельних фондів, до яких кандидат нібито не мав відношення і, таким чином, не порушував закон.

Насправді, за великим рахунком, перша фаза виборчої кампанії — це збір коштів на ці перегони. Джерела фінансування де-факто вказуватимуть, чиї інтереси відстоюватимуться. Проте в українській політичній практиці джерела фінансування максимально утаємничені. Можемо припустити, що вони переважно не консолідовані, а моноджерело. Партиїні вибори з 1998 р. (тоді була введена змішана виборча система) стимулювали до спільного фінансування політичного проекту, що в подальшому виявлялося в розколах по лінії груп інтересів — представників від різних джерел.

В Україні зберігається практика, згідно з якою виборчий процес фінансується великим капіталом, для якого матеріальний ресурс середнього класу не є конкурентним, а останній немає практики відповідної ініціативи і участі у політичних процесах.

Цікава модель прийнята в Білорусії де будь-яке приватне і стороннє фінансування виборчої кампанії заборонене. Зрозуміло, що в таких умовах домінує та політична сила, яка має доступ до адміністративного ресурсу. Умовно кажучи, альтернативний кандидат отримує обмежений телерадіофір, а чинна влада просто користується телерадіофіром. Ця модель фінансування відповідає чинному режиму і буде змінена із зміною режиму. Реформування системи фінансування означатиме демонтаж чинного режиму, оскільки інші принципи фінансування означатимуть іншу політичну систему.

В Україні ж політики часто виступають самі учасниками бізнес процесів. Ми, швидше, можемо почути позиціонування як успішного бізнесмена, заможного, аніж успішного громадського діяча в політиці, активного законотворця тощо.

Таким чином, політики є представниками капіталів, а не громади (прошарків, груп, класів). Це системна характеристика, що забезпечує відірваність політичного класу від суспільного життя.

В Україні малий і середній бізнес з ряду причин неспроможний фінансувати конкурентні загальнодержавні виборчі кампанії, а тому де-факто не представлений у загальнодержавних представницьких органах. На місцевому рівні спрацьовують аналогічні моделі, про які ми говоримо взагалі. Щоправда, тематика про малий і середній бізнес у виборчій та політичній риторичі актуалізується більш-менш активно з президентської кампанії 2004 р. і триває до сьогодні. Це говорить, що кількість учасників малого і середнього бізнесу стає електорально помітною, проте не йдеться про вплив їхніх інтересів у законотворчому процесі. Потрібно розуміти, що до «армії» малого бізнесу в Україні належать «солдати» ринків, лотків і т. д., статки яких достатні для утримання сім'ї, а про капітали, інвестування тут не йдеться.

Звичайно, коли великий капітал мовить вустами політика, він може говорити і про малий бізнес, і про інше — переважно соціальні дотації і захист, щоб сподобатися виборцю, але діяти в інтересах великого капіталу.

Специфіка оцінки політичного середовища в Україні така, що вона переважно здійснюється за аналізом публічних виступів. Натомість народна мудрість говорить, що політика не потрібно оцінювати за те, що він говорить і що робить. Політика потрібно оцінювати за те, чого він не сказав і не зробив. Ми пропонуємо прагматичний варіант оцінок, коли потрібно аналізувати прийняті законопроекти і поправки та їх наслідки.

Зауважимо, що в сучасній Україні ідеться не просто про великий капітал, а про «дикий капітал». Специфіка «дикого капіталу» така, що він має не бізнес походження, а переважно державно-адміністративне і є вільним, не задіяним в економіці. Відповідно, має відмінну природу поведінки. Якщо ми говоримо про мільярдні статки в бізнесі, то це означає вартість нерухомого майна, вартість обладнання, вартість товару, який продається. Бізнес може конвертувати (вийняти з обороту) певний обмежений ресурс. Перевищення межі може спричинити проблеми для бізнесу або крах. Те, що ми називаємо «диким капіталом», має іншу природу походження — це великі статки, гроші, які, як правило, належить окремій особі і є вільними — тобто готові бути витраченими на проєкт. Відмінність від бізнесу у тому, що він зростає не у вигляді

відсотків від капіталу, як наслідок бізнесу, а просто поповнюється, як наслідок адміністративно-політичних рішень. Ми зазначили, «дикий капітал» може використовуватися в економічних проєктах, проте більш зацікавлений реалізовуватися в політичних проєктах, оскільки бізнес може давати певний відсоток прибутків згідно з рентабельністю, а політичний проєкт і доступ до влади — поповнювати ресурс в рази.

Таким чином, доки в економічному просторі наявний «дикий капітал», вибори, як такі, є неадекватними, а громадські настрої неважливими, оскільки під них можна камуфлюватися. Що ми і маємо — не політичні партії, а політичні проєкти і переважно популістські кампанії під час виборів.

Наявність тіньових капіталів є загрозою і спростуванням демократії, навіть за наявності формальних інститутів демократії.

Жодна політична сила в Україні достеменно не може продемонструвати походження капіталів. А з іншого боку, це ніби не цікавить ані журналістів, ані громадськість.

Отже, за наявності не просто великих, а гігантських ресурсів на тлі бідної держави і бідного суспільства втрачається сенс в ідеологіях політичних сил, навіть у громадських орієнтирах і настроях. Таким чином, соціологія демонструє певні настрої, які не мають нічого спільного з подальшим вибором і політичним життям. Завдяки невідомим і неконтрольованим ресурсам створюються політичні проєкти з новими брендами під будь-які орієнтири. Можуть з'являтися навіть нові обличчя, але обслуговувати вони будуть той самий капітал, а не суспільні чи державні інтереси.

Змінити ситуацію призвані ті, хто перемагає завдяки такій моделі, коли влада здобувається заради захисту і регенерування нових «диких капіталів». Очевидно, що такий варіант змін — малоімовірний.

Зміна такої ситуації буде відбуватись із зміною природи самого капіталу. Як ми зазначили, гігантські капітали зазнаватимуть процесу розпаду і відгалуження. Нові капітали, як правило, динамічні і будуть становити конкуренцію «старим». Перший прояв цього були події «помаранчевої революції», коли була створена протидія «старому» домінуючому клану. Одна з інтерпретацій «помаранчевої революції» така, що це був виступ мільйонерів проти мільярдів. Хоча, як ми бачили, використовувалася загальнодемократична риторика. Тільки зростання реального бізнесу, який спроможний протистояти «диким капіталам», змінюватиме ситуацію на електоральному полі.

Сьогодні виборче законодавство лібералізоване в сфері регламентації фінансування виборчої кампанії. Верхня межа виборчого фонду не обмежується. Він може поповнюватися внесками фізичних осіб: від однієї особи не більше 10 мінімальних заробітних плат, тобто близько 1 тис. доларів. При цьому внески від юридичних осіб виключені [2]. Проте походження капіталів, їх легальність і власники не регламентуються, не демонструються. Принаймі знята потреба скривати виборчі витрати, хоча не виключаються паралельні фонди. І цим самим ситуація ще не виліковується.

Сьогодні (2010) найбагатші кандидати в мери міст України декларують минулорічний дохід понад 1 млн грн. (таких тільки п'ять), один з них задекларував 63 млн [3]. Аналітики підозрюють, що заявлені статки — це лише частина їх. Самі дослідники вказують, що значна частина кандидатів навіть не прагне вказати адекватні доходи. Зазначимо, що такий стан речей в європейських країнах викликав би громадське виключення з політичної арени таких неправдивих кандидатів.

Третя база фінансів у виборчій кампанії — це те, що говориться про гроші в агітації. Вказана тема, в принципі, непомітна і ніби неактуальна та і не проаналізована. Проте вона вкрай важлива. Агітація, з одного боку, відображає настрої суспільства очима політиків і технологів, а з іншого боку, форматує певний код. Перші вибори (90-х р. ХХ ст.) носили таку інформаційну парадигму — що ми такі самі бідні, як і ви, проголосуйте за нас (мене). Кінець 90-х у агітації домінує: що ми (кандидати) будемо боротися, щоб усім було добре, а саме — забезпечимо і підвищимо заробітну плату, соціальні гарантії. Зрештою, останні парламентські вибори ознаменувалися тим, що всі партії заявили про матеріальні гарантії — виплату студентам, виплату пенсіонерам, виплату по народженні і т.д. Ми продемонстрували, досить примітивно, парадигму, згідно з якою виборець розглядається як пасивна маса, мовляв, чекайте. Кампанії з декларацією: заробляйте, будьте успішними, будьте підприємцями не озвучуються, бо приречені на поразку. Суспільство чекає месію, доброго царя-батюшку, що хтось щось зробить. Останнє є лише проявом того, про що згадувалося вище, а саме — за панування «дикого капіталу» його провайдери зацікавлені в загальнодемократичній риторичній, соціальних гаслах — і жодних прагматичних кроків в інтересах суспільства.

Таким чином, виборче законодавство має бути колективним договором між суспільством та елітою. В нашому випадку воно

є договором між елітами без участі суспільства. Останнє відіграє парадно-фасадну функцію. Зміна законодавчої бази не виправить ситуацію. Необхідно «лікувати» економіку і виховувати нову соціальну базу.

-
1. Балабан Р.В. Теорія виборчої системи. — К.: Либідь, 2007. — 112 с.
 2. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради, Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів».
 3. Декларація и намерения. Высоцкий С. И. др. // Фокус — 2010. — № 42. — 15 октября. — С. 8.